

Ніна НАУМЧИК,

кандидатка психологічних наук, доцентка,

ORCID ID: 0000-0003-2721-0043

naumchuk.n@kibit.edu.ua

Вікторія ХАРЧЕНКО,

кандидатка психологічних наук, доцентка,

ORCID ID: 0000-0002-5486-8556

harchenko.v@kibit.edu.ua

Анастасія ТЕРЕЩУК,

бакалавриня психології

ORCID ID: 0009-0001-4327-172X

tereshchuk.a@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій

м. Київ, Україна

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ГАРМОНІЙНИХ СТОСУНКІВ

У статті досліджується значущість комунікативної компетентності як чинника гармонійних міжособистісних стосунків. Визначено, що взаємодія між людьми формується завдяки спілкуванню (обмін інформацією, емоційне розуміння і взаємодія). Доведено позитивний вплив комунікативної компетентності на якість міжособистісних стосунків. Підтверджено необхідність розвитку комунікативних навичок у молоді, запропоновано шляхи їхнього вдосконалення через спеціальні навчальні програми та тренінги.

Ключові слова: комунікативна компетентність, міжособистісні стосунки, активне слухання, емоційне розуміння, гармонійні взаємини, соціальна адаптація.

Nina NAUMCHYK,

PhD (Psychol.), Associate Professor

ORCID ID: 0000-0003-2721-0043

naumchuk.n@kibit.edu.ua

Viktoria KHARCHENKO,

PhD (Psychol.), Associate Professor

ORCID ID: 0000-0002-5486-8556

harchenko.v@kibit.edu.ua

Anastasia TERESCHUK,
Bachelor of Psychology
ORCID ID: 0009-0001-4327-172X
tereshchuk.a@kibit.edu.ua
Kyiv Institute of Business and Technology
Kyiv, Ukraine

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A FACTOR OF HARMONIOUS RELATIONSHIPS

The article explores the significance of communicative competence as a factor of harmonious interpersonal relationships. It is determined that interaction between people is formed through communication, which includes not only the exchange of information, but also emotional understanding and influence. Different types of relationships (formal, informal, professional, romantic, etc.) and factors that influence their harmony are characterized. The concept of communicative competence, its components and assessment methods are highlighted. The purpose of the study is to determine the role of communicative competence in the formation of harmonious interpersonal relationships, as well as to establish a connection between communicative skills and the level of satisfaction with relationships. To achieve the goal, a comprehensive methodological approach was used, including the analysis of scientific sources, empirical research and statistical analysis. Within the framework of the empirical study, methods for assessing the psychological climate in family and personal relationships were used, as well as special tests to establish the level of tact, assertiveness and active listening skills and the formulation of appropriate «I-messages». The study was conducted among university students, which allowed assessing their ability to communicate effectively in a social environment.

The results of the study indicate that communication skills, in particular the ability to listen and hear and «reflect» the feelings of the interlocutor, as well as emotionally interpret the situation, have a statistically significant relationship with the harmony of personal relationships (from 47% to 49%). It was found that a high level of communicative competence contributes to better adaptation to social conditions, effective interaction and emotional well-being of the individual. The results obtained confirm the hypothesis of a positive impact of communicative competence on the quality of interpersonal relationships. Based on the analysis, conclusions were drawn regarding the need to develop communication skills in young people, and ways of improving them through special educational programs and trainings were proposed.

Keywords: *communicative competence, interpersonal relationships, active listening, emotional understanding, harmonious relationships, social adaptation.*

Вступ

Від свого народження людина є членом суспільства, до якого вона спочатку звикає, а пізніше стає активним учасником його функціонування і розвитку. В результаті зануреності людини у соціальне середовище у неї

вибудовуються міжособистісні стосунки, в яких відображається зміст її внутрішнього і зовнішнього психічного життя.

У найбільш загальному розумінні міжособистісні стосунки – це сукупність соціально-рольових, психічних і поведінкових зв'язків людини з іншими людьми або взаємодія двох чи більше осіб. Є такі типи взаємин: формальні й неформальні; родинні, дружні, професійні; ділові, романтичні тощо, кожен з яких має свої особливості та потребує певного рівня взаєморозуміння, довіри і стилю спілкування. Формальні чи офіційні стосунки регулюються нормативами, закріпленими документально, а неформальні стосунки будуються реально між людьми та проявляються у перевагах, симпатіях чи антипатіях, взаємних оцінках, авторитеті.

Ефективність стосунків оцінюють за станом задоволеності / незадоволеності учасників взаємодії: позитивні (гармонійні, конструктивні, злагожені), нейтральні та негативні (дисгармонійні, неконструктивні, конфліктні). До позитивних належать такі види взаємин: кохання, дружба, приятельство, співробітництво; нейтральні стосунки містять ознаки відстороненості чи конформізму; негативним стосункам властива неприязнь, негативізм, агресія, маніпуляція, насильницькі дії тощо.

Стосунки мають велике значення для індивіда, бо всі люди – соціальні істоти, які взаємодіють з іншими людьми протягом життя. Позитивні стосунки надихають, є найважливішим складником психологічного благополуччя. Негативні стосунки викликають розчарування, біль та зневіру. Тому доцільно з'ясувати чинники, які сприяють встановленню між людьми позитивних і гармонійних стосунків, розглянувши різноманітні аспекти спілкування (провідної діяльності, котра опосередковує людські взаємини), передусім комунікативні навички і вміння, набуті особою в процесі життєдіяльності, що можна цілеспрямовано покращити шляхом спеціально організованого навчання.

Мета дослідження – встановити роль комунікативної компетентності як здатності встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певної сукупності знань, умінь та навичок у спілкуванні задля забезпечення гармонійних стосунків особистості.

Методи і матеріали

Поняттям «стосунки» зазвичай окреслюють зв'язки, які виникають між людьми в процесі спілкування. Підґрунтя стосунків – ставлення один до одного, котре складається із внутрішніх налаштувань (мотивів, почуттів, думок, оцінок інших людей) та зовнішніх комунікативних дій – «поводження з ким-небудь» (Словник, 2010). Важливість міжособистісних стосунків у житті людини студіювали багато українських та зарубіжних вчених: І. Бех вивчає питання міжособистісної взаємодії в педагогічному процесі, підкреслюючи важливість стосунків у навчально-виховному середовищі (Бех, 2020); С. Єрмакова, О. Байрамова та С. Доскач підкреслюють емоційну основу взаємин, оскільки вони формуються на базі певних почуттів між людьми (Єрмакова, 2024); Л. Руденко

аналізує роль міжособистісних стосунків у соціальному становленні особистості. Різноманітні аспекти людських взаємин відображені в роботах Л. Помиткіна (2010), Т. Білик (2021), В. Гаврюшенко (2021), Н. Ярощук (2021), А. Руденко (2022), Т. Грубі та ін. (2024). Багато авторів, відзначаючи цінність для людини саме позитивних стосунків, шукають відповідь на питання: чим обумовлені такі взаємини, чи можливо їх покращити – як саме і наскільки суттєво.

Засновник психоаналітичного підходу З. Фройд стверджував, що дитячий досвід стосунків із батьками, обумовлений особливостями батьківсько-дитячого спілкування, є засадничим чинником формування особистості та впливає на всі її стосунки з людьми (Руденко, 2022). Видатний представник гуманістичного напрямку К. Роджерс розглядав міжособистісні взаємини та їх організацію шляхом особливого, терапевтичного з боку фахівця-психолога спілкування провідним механізмом подолання людиною наявних психологічних утруднень та її подальшого особистісного зростання (Rogers, 1961).

Саме спілкування – діяльність, яка започатковує та обумовлює формування людських взаємин. Аналізуючи специфіку комунікативних процесів, їх змістовних характеристик і особистісні підстави, можна знайти шляхи досягнення гармонійних міжособистісних стосунків.

Спілкування – невід’ємний елемент життя людини, є головною потребою та необхідною умовою розвитку особистості (Філоненко, 2018; Бабенко, 2019). У процесі спілкування ми вчимося і дізнаємось щось нове, знаходимо спільну мову з оточенням, набуваємо навичок отримувати та передавати інформацію, співпрацювати й формувати уявлення про інших і про себе самих. Сьогодні – доба величезного комунікативного прогресу, що надалі розвивається. Навряд людство мало би всі знані здобутки без вміння започатковувати та підтримувати контакти, говорити і слухати, поважати один одного та відстоювати власні інтереси, адже будь-який прогрес потребує бажання, умінь і зусиль у спілкуванні (Шинкар, 2020; Калмикова, 2024; Комар, 2024).

Доречно розглянути структуру спілкування (Філоненко, 2018; Бондарчук, 2021; Мартинюк, 2024), що містить зміст (інформація, котра передається індивідами в процесі міжособистісної комунікації), мету (те, що спонукає до активного спілкування) і засоби (інструменти та способи, за допомогою яких передається і розшифровується інформація. Ці складники слід враховувати, визначаючи напрями покращення людських стосунків шляхом оптимізації процесів спілкування. Тож варто зосередитись на засобах і способах спілкування та володіння ними особою, тобто на її комунікативній компетентності.

Комунікативна компетентність – інтегрована культурна властивість індивіда, пов’язана з мовленнєвою культурою, умінням розуміти співрозмовника, підтримувати бесіду й аргументовано доносити свою думку; навички міжособистісного спілкування, що забезпечують ефективну взаємодію (Македонська, 2021); це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певна сукупність знань, умінь, навичок та якостей особистості, що забезпечують ефективне спілкування, котра проявляється у вмінні адаптуватись до різноманітних ситуацій спілкування, слухати й розуміти

інших, чітко, логічно і зрозуміло формулювати та виражати свої думки, добирати необхідні висловлювання (Власова, 2005; Галецький, 2019; Андрощук, 2022).

Дослідження комунікативної компетентності почалось у середині ХХ ст. і було пов'язане з активним розвитком лінгвістики як науки. Американський лінгвіст Ноам Хомський запропонував теорію генеративної граматики, що пояснювала, як людина формує речення і як воно інтерпретується іншими (Леонідов, 2013). У 1970-х рр. студії з комунікативної компетентності стали більш комплексними, адже охопили не тільки мовленнєві, але й соціальні, культурні та психологічні аспекти. Так, Дж. Равен вважав, що комунікативна компетентність – система внутрішніх ресурсів, зокрема самоповаги та самосвідомості, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій особистісної взаємодії (Денисенко, 2012); М. Спіцберг, підкреслюючи значущість «відповідності комунікативної поведінки певній ситуації та її ефективності», називав таку здатність особи «комунікаційною компетенцією», стверджуючи, що комунікація стає ефективною тоді, коли вона досягає мети, відповідає ситуації та очікувана у ній (Дегтярьова, 2010).

Відповідно до мети роботи була побудована програма емпіричного дослідження задля з'ясування ролі комунікативної компетентності в забезпеченні гармонійних стосунків людей, спираючись на такі припущення:

I. Стосунки між людьми вибудовуються протягом більш або менш інтенсивного спілкування, що поєднує взаємодію, обмін інформацією, враження один на одного та взаємовплив, і забезпечується інтерактивним, комунікативним та перцептивним складниками спілкування (Філоненко, 2018). У комунікації екстеріоризуються особистісні якості, цінності, наміри, знання і навички, переживання та думки учасників взаємодії, транслуються спонукання і оцінки. Паралельно відбувається зворотній процес – інтеріоризація міжособистісних (інтерпсихологічних) зовнішніх процесів і дій, що здійснюються учасниками спілкування, в результаті якого структури зовнішньої соціальної діяльності перетворюються на внутрішні (інтрапсихічні) структури психіки – вищі, свідомі й довільні психічні функції та складні системні утворення: мотиви, установки, ставлення, що утворюють «тканину» особистості (Бабенко, 2019).

II. У просторі взаємодії людей (їх спілкування) шляхом інтеріоризації процесів цієї зовнішньої соціальної діяльності формуються відповідні міжособистісні та групові (макропсихічні) утворення – ставлення, взаємини, психологічний клімат групи, її згуртованість тощо (Грубі, 2024; Єрмакова, 2024). Надалі утворення екстеріоризуються у спілкуванні в нових умовах та середовищах, що забезпечує безперервний розвиток ставлень, стосунків і форм міжособистісної поведінки (спілкування) у певному напрямі та їх взаємовплив. Утворюється ситуація, коли стає нелегко з'ясувати, що є первинним, а що вторинним у взаємодії спілкування і стосунків. Однак закономірності онтогенезу людини свідчать

на користь первинності діяльності – спілкування, що було покладено в основу гіпотези нашого емпіричного дослідження.

III. Якість стосунків, утворених шляхом інтеріоризації процесів спілкування, залежить від якості комунікації: щирості, заснованості на безумовному прийнятті співрозмовника (тобто він має право на свої потреби й інтереси, їх реалізацію, має підстави бути таким, яким є) та реальній психологічній «присутності» учасників у просторі й часі їх взаємодії (Подоляк, 2021; Ярощук, 2021).

Отже, в основу дослідження була покладена *гіпотеза*: комунікативна компетентність сприяє становленню гармонійних стосунків. Відповідно до мети та завдань дослідження обрано такі *методи* збору емпіричних даних:

1. Тест сімейного клімату В.В. Бойка (Помиткіна, 2010).
2. Шкала оцінки стосунків С. Хендрик (Hendrick, 1998).
3. Тест-опитувальник тактовності.
4. Тест-опитувальник на асертивність (Скрипаченко, 2024).
5. Авторський тест-завдання на виявлення комунікативних вмінь «активного слухання» та формулювання «Я-повідомлень» («Я-висловлювань»).

Дослідження особливостей комунікативної компетентності та міжособистісних взаємин проводилось серед 40 студентів (18–23 роки) на базі фахового медичного коледжу (Гайсин) і Національного медичного університету (Вінниця).

Результати

Першим було проаналізовано психологічний клімат сімейних стосунків респондентів за тестом сімейного клімату В.В. Бойка (Табл. 1).

Таблиця 1

Показники типів психологічного сімейного клімату

<i>Тип сімейного клімату</i>	<i>К-сть досліджуваних</i>	<i>%</i>
позитивний	24	60
невизначений	11	28
нестійкий	4	10
негативний	1	3

Результати демонструють різноманітність сприйняття сімейного клімату респондентами, але більшість опитаних має позитивний відгук щодо психологічного клімату в родині.

Другим стало дослідження за методикою «Шкала оцінки особистих стосунків» С. Хендрика (Табл. 2).

Таблиця 2

Показники задоволеності досліджуваними своїми особистими стосунками

<i>Рівень задоволеності</i>	<i>К-сть досліджуваних</i>	<i>%</i>
високий	29	73
середній	11	28
низький	0	0

Жоден респондент не відзначив рівень задоволеності особистими стосунками як низький. Тобто в цій вибірці більшість респондентів задоволена своїми стосунками, від яких отримує переважно позитивні емоції.

Дослідження комунікативних якостей (тактовність і асертивність – складники комунікативної компетентності) здійснювалося за допомогою відповідних тестів-опитувальників. Тактовність – це повага до інших, уважність до потреб оточення, шанобливе ставлення, емпатія та вміння добирати неконфліктні, делікатні вислови у спілкуванні, що є цінним в контексті комунікативної компетентності (Табл. 3).

Таблиця 3

Тактовність як прояв комунікативної компетентності

<i>Рівень тактовності</i>	<i>К-сть студентів</i>	<i>%</i>
високий	10	25
середній	30	75
низький	0	0

Низький рівень тактовності не продемонстрував жоден опитаний.

10 особам (25%) притаманний високий рівень тактовності, а 30 (75%) – середній рівень. Тож більшості респондентів притаманні базові навички тактовності, проте їм варто розвивати цю якість.

Метою дослідження рівня асертивності була діагностика відповідних навичок, що, ймовірно, впливають на ефективність взаємодії людей та побудову між ними конструктивних стосунків. У сучасній психології асертивність – якість особистості, що виявляється у здатності конструктивно відстоювати свої права, захищати власні інтереси, досягати поставлених цілей та вільно висловлювати почуття і думки, не порушуючи права інших людей, тобто діяти на власний розсуд на основі позитивного самоствердження і самоставлення, але відповідно до соціальної ситуації та з повагою до особистих кордонів та інтересів оточення (Журавська, 2006; Сколота, 2020; Подоляк, 2021). Рівень асертивності визначався за кількома аспектами (Табл. 4).

Таблиця 4

Показники рівня асертивності та її аспектів

<i>Шкали</i>	<i>Високий</i>		<i>Середній</i>		<i>Низький</i>	
	К-сть студентів	%	К-сть студентів	%	К-сть студентів	%
Асертивність	15	38	21	53	4	10
Соціальна бажаність	3	8	24	60	13	33
Внутрішні коливання	4	10	24	60	12	30

Звідси, у досліджуваній вибірці переважають середні показники. Високий рівень асертивності, що засвідчує добре розвинуті комунікативні навички і вміння виражати свої інтереси, поважаючи інших, продемонстрували 15 осіб

(38%); середній рівень – 21 особа (53%); низький рівень – 4 особи (10%), які або самі мають труднощі у спілкуванні, або схильні створювати їх для інших.

Дослідження комунікативних вмінь за авторськими тестами-завданнями на виявлення навичок «активного слухання» та «Я-висловлювання» показало, наскільки респонденти вміють розуміти одне одного і передавати інформацію, не провокуючи конфліктних ситуацій (Власова, 2005; Магдисюк, 2020).

Нижче представлені дані, отримані завдяки авторському тесту-завданню (Табл. 5).

Таблиця 5

*Результати авторського тесту-завдання на «активне слухання»
та формулювання «Я-висловлювань»*

Комунікативні вміння	Високий		Середній		Низький	
	К-сть студентів	%	К-сть студентів	%	К-сть студентів	%
«Чути» почуття Іншого	19	48	17	43	4	10
«Віддзеркалювати» почуття Іншого та надавати підтримку	20	50	15	38	5	13
Адекватно емоційно відображати об'єктивний смисл ситуації	20	50	19	48	1	3
Конструктивно передавати свої почуття у «Я- висловлюваннях»	10	25	25	65	4	10

Більшості опитаних притаманний високий рівень вміння «чути» почуття Іншого: респонденти добре вміють розпізнавати емоційні стани іншої людини, здатні помічати і розуміти відповідні вербальні й невербальні сигнали. Аналогічно з умінням «віддзеркалювати» почуття Іншого і, за потреби, надавати підтримку. Такі люди – гарні слухачі, здатні активно включатись у процес спілкування та ефективно виражати своє співпереживання і підтримку.

Комунікативна компетентність в адекватному емоційному відображенні об'єктивного смислу ситуації означає, що індивід може правильно і точно інтерпретувати ситуацію, розуміти її емоційний контекст, здатний формулювати адекватні «Я-повідомлення» – виражати почуття і думки, відповідні об'єктивній суті ситуації. Високий рівень уміння продемонстрували 20 осіб (50%), середній рівень 25 осіб (65%), що підкреслює недостатню сформованість цих навичок.

Як зазначалося вище, основною метою нашого дослідження було з'ясувати, чи впливає комунікативна компетентність на побудову міцних стосунків та досягнення їх гармонійності. Для досягнення мети було здійснено статистичний аналіз отриманих емпіричних даних.

Результати однофакторного дисперсійного аналізу засвідчили, що між деякими комунікативними вміннями та взаєминами респондентів існує причинно-наслідковий зв'язок (Табл. 6).

Таблиця 6

Результати дисперсійного аналізу

<i>Показник</i>	<i>Значення (%)</i>
Причинно-наслідковий зв'язок між комунікативним вмінням «чути» почуття Іншого та особистими стосунками	47%

За вказаними показниками, причинно-наслідковий зв'язок між комунікативним вмінням «чути» почуття Іншого та особистими стосунками складає 47%. Тобто у 47 випадках зі 100 особисті стосунки є результатом вміння «чути» почуття Іншого.

Тож варто навести результати дослідження впливу комунікативного вміння «чути» почуття Іншого на особисті стосунки (Табл. 7).

Таблиця 7

Вплив комунікативного вміння «чути почуття Іншого» на особисті стосунки

<i>Рівень уміння «чути» почуття Іншого</i>	<i>Гармонійність особистих стосунків</i>
Високий	Висока
Середній	Середня
Низький	Низька

Люди, які виявляють вищий рівень комунікативного вміння «чути» почуття Іншого, мають більш гармонійні особисті стосунки.

Таблиця 8

Вплив уміння «віддзеркалювати» почуття Іншого та надавати підтримку на особисті стосунки

<i>Показник</i>	<i>Значення (%)</i>
Причинно-наслідковий зв'язок між вмінням «віддзеркалювати» почуття Іншого та особистими стосунками	49%

Отримані показники вказують на значущий статистичний вплив уміння «віддзеркалювати» почуття Іншого на особисті стосунки, що складає 49%: люди, які виявляють вищий рівень зазначеного вміння, схильні мати більш гармонійні та якісніші особисті стосунки, здатні надавати емоційну підтримку і розуміти почуття інших людей (Табл.8).

Таблиця 9

*Вплив уміння адекватно емоційно відобразити
об'єктивний смисл ситуації на особисті стосунки*

<i>Показник</i>	<i>Значення (%)</i>
Причинно-наслідковий зв'язок між навичкою адекватно емоційно відобразити об'єктивний смисл ситуації та особистими стосунками	47%

Між цими двома змінними теж існує причинний зв'язок, що складає 47%: люди, які демонструють вищий рівень цього вміння, мають більше шансів покращити особисті стосунки та досягти їх гармонійності (Табл.9).

Детальний аналіз отриманих результатів розкрив і довів:

1. *Взаємозв'язок комунікативних навичок і особистих стосунків:* комунікативні навички – уміння «чути» почуття Іншого та «віддзеркалювати» їх – істотно впливають на якість особистих стосунків; причинно-наслідковий зв'язок між цими змінними варіюється в межах 47–49%, що свідчить про їхню значну роль у забезпеченні гармонійності взаємодії між людьми.

2. *Роль активного слухання та підтримки:* найпотужніше (49%) на якість особистих взаємин впливає вміння «віддзеркалювати» почуття і надавати підтримку; навички активного слухання, здатність правильно «віддзеркалювати» емоційний стан співрозмовника сприяють кращому розумінню і взаємній підтримці у стосунках.

3. *Розуміння власного емоційного стану та відображення в ньому смислу ситуації:* вміння адекватно емоційно відобразити смисл ситуації – важливий чинник побудови гармонійних стосунків (у 47% наявний відповідний зв'язок).

4. *Відсутність у результатах дослідження значущого зв'язку між здатністю до адекватної трансляції власних почуттів і якістю стосунків:* комунікативна навичка адекватно передавати свої почуття не продемонструвала значущого впливу на особисті стосунки.

Висновок

Отже, результати проведеного дослідження підтвердили значущість комунікативної компетентності особистості для формування у неї позитивних, гармонійних стосунків з оточенням. Якість міжособистісних стосунків та комунікативна компетентність респондентів розкривають спектр проявів – від позитивних до негативних, що засвідчує значущість здійснення пошуку шляхів покращення відповідних показників у індивідів, які цього потребують.

Статистична обробка й аналіз отриманих даних дозволили виявити наявність значущого зв'язку таких аспектів комунікативної компетентності, як навички «активного слухання» іншого та самого себе у ситуації спілкування, з позитивними стосунками особи у сімейному колі та в особистих взаєминах. Цей зв'язок засвідчує наявність впливу комунікативної компетентності особи на якість її міжособистісних стосунків, оскільки має відповідну спрямованість. Висунута гіпотеза про позитивний вплив комунікативної компетентності на

гармонійність стосунків підтверджена статистично значущими результатами. Проте роль зв'язків інших аспектів комунікативної компетентності – тактовність, асертивність, уміння чітко відображати власні почуття у формулюваннях «Я-повідомлень» – у цьому дослідженні встановити не вдалося.

Студіювання підтверджує важливість розвитку комунікативних навичок для покращення якості особистих стосунків. Особливої уваги потребують навички активного слухання, «віддзеркалювання» емоцій та емоційного розуміння ситуації.

Розвиток навичок спілкування – емпатія, вміння уважно слухати співрозмовника, демонструючи шляхом максимально точного «віддзеркалення» його почуттів своє розуміння і підтримку, адекватно сприймати психологічний смисл різних комунікативних ситуацій через усвідомлення власних почуттів – важливий аспект успішної взаємодії людини з оточенням та побудови нею гармонійних і конструктивних стосунків. Тому розробка і впровадження у діяльність практикуючих психологів та у систему виховання молоді методів сприяння розвитку зазначених умінь залишається важливим і актуальним напрямом розвитку психологічної науки та практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрощук, І.В. (2022). Комунікативна компетентність як важливий засіб ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. *Молодь і ринок*, 3-4 (201-202). 34-38. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259914>
2. Бабенко, О.В. (2019). Сутність процесу інтеріоризації як центрального механізму когнітивного розвитку особистості. *Молодий вчений*, 8(72). 54-57. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-13>.
3. Бех, І. (2020). Педагогічно-сімейна спільнота: партнерство заради дитини. *Дошкільне виховання*, 10. 3-7.
4. Білик, Т. (2021). Методики для дослідження соціально-психологічних чинників порушень міжособистісної комунікації в конфліктах шлюбних партнерів. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1(22). 18-26. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2021.1.22.2>
5. Бондарчук, О.В., Воробйова, О.П. (2021). Засоби експресії в англомовному науково-популярному тексті й шляхи її відтворення в українськомовному перекладі. *Нова філологія*, 84. 32-37. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-84-4>
6. Власова, О.І. (2005). Педагогічна психологія: навч. посібник. Либідь.
7. Гаврюшенко, В. (2021). Теоретичні основи дослідження міжособистісної взаємодії в психології. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*, 11. 37-47. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2021.11.6>
8. Галецький, С.М. (2019). Комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземних мов як предмет наукових досліджень. *Іноватика у вихованні*, 9. 327-338. DOI: <https://doi.org/10.35619/iiv.v0i9.135>

9. Грубі, Т.В., Купчишина, В.Ч. (2024). Психологічні аспекти формування згуртованості підрозділу як складова його успішного функціонування. Матер. III Всеукр. конф. «Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони», НАДПСУ. 334-336. <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4060/1/2.1.pdf>
10. Дегтярьова, Г.С., Руденко Л.А. (2010). Теоретичні та методичні основи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування: посіб. Педагогічна думка.
11. Денисенко, О.І. (2012). Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. ЧОПООП ЧОР.
12. Єрмакова, С., Байрамова, О., Доскач, С. (2024). Психологія міжособистісних відносин: роль емпатії та спілкування. *Перспективи та інновації науки. Серія: Психологія*, 1(35). 511-521. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16\(34\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34))
13. Журавська, Л.М. (2006). Соціально-психологічний тренінг: розвиток якостей особистості працівників у сфері туризму: навч. посіб. ВД «Слово».
14. Калмикова, Л.О., Калмиков, Г.В., Харченко, Н.В. (2024). Психологія комунікації: наукові пошуки, проблеми і моделювання. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 35(74). 30-35. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.2/06>
15. Комар, Т., Синюк, В. (2024). Асертивність як ключовий фактор гармонізації взаємин у соціумі. *Науковий вісник ВАБО. Серія: Педагогіка. Психологія*, 6. 36-43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.49.255845>
16. Леонідов, О.С. (2013). Теорія генеративної граматики в дослідженнях Ноама Хомського. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки*. КДПУ, 118. 505-512.
17. Магдисюк, Л.І., Федоренко Р.П. (2020). Медико-психологічне консультування: посіб. Вежа-Друк.
18. Македонська, Е.О. (2021). Комунікативні компетентності як психологічні чинники впевненості у собі в ранній дорослості. *Int. Scien. Conf. «Innovative projects and programs on psychology, pedagogy and education»: conference proceedings*. 8-11. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-173-2-1>
19. Мартинюк, А. (2024). Утілесненість мови: концепції, протиріччя і перспективи. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія*, 100. 39-55. DOI: <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2024-100-04>
20. Подоляк, Н. (2021). Асертивність психолога як умова ефективного міжособистісного спілкування. *Проблема гуманітарних наук. Психологія*, 49. 72-84. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.49.255845>
21. Помиткіна, Л.В., Злагодух, В.В., Хімченко, Н.С., Погорільська, Н.І. (2010). Психологія сім'ї: посіб. НАУ-друк.
22. Руденок, А., Ільницька, І. (2022). Проблема дитячо-батьківських відносин у зарубіжній і вітчизняній психології. *Scientific Collection «InterConf»*, 131. 82-85. <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1586>

23. Сколота, Е.В. (2020). Асертивність як складник професійного профілю майбутнього психолога. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 31(70). 79-83. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2020.4/11>
24. Скрипаченко, Т.В. (2024). Асертивність особистості: дефініції та особливості. *Psychological patterns of social processes and personality development in modern society: Scien. Monograph*. 198-220. Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-481-8-12>
25. Словник української мови: у 20 т. Наукова думка.
26. Філоненко, М.М. (2018). Психологія спілкування. ЦНЛ
27. Шинкар, М.І. (2020). Проблема асертивності в сучасному суспільстві. *Вісник НУОУ. Серія: Питання психології*, 54. 210-213. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-54-1-210-214>
28. Ярошук, Н. (2021). Ефективність педагогічної взаємодії в умовах дистанційного навчання. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*, 9. 277-282. DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.9.35>
29. Hendrick, S.S., Dicke, A., Hendrick, C. (1998). The Relationship Assessment Scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15(1). 137-142. DOI: <https://doi.org/10.1177/0265407598151009>
30. Rogers, C. (1961). On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Constable.

REFERENCES:

1. Androshchuk, I.V. (2022). Komunikatyvna kompetentnist yak vazhlyvyi zasib efektyvnoi vzaiemodii uchasnykiv osvithnoho protsesu. *Molod i rynek*, 3-4 (201-202). 34-38. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259914> [in Ukrainian]
2. Babenko, O.V. (1019). Sutnist protsesu interioryzatsii yak tsentralnoho mekhanizmu kohnityvnoho rozvytku osobystosti. *Molodyi vchenyi*, 8(72). 54-57. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-13>. [in Ukrainian]
3. Bekh, I. (2020). Pedahohichno-simeina spilnota: partnerstvo zarady dytyny. *Doshkilne vykhovannia*, 10. 3-7. [in Ukrainian]
4. Bilyk, T. (2021). Metodyky dlia doslidzhennia sotsialno-psykholohichnykh chynnykiv porushen mizhosobystisnoi komunikatsii v konflikтах shliubnykh partneriv. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 1(22). 18-26. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2021.1.22.2> [in Ukrainian]
5. Bondarchuk, O.V., Vorobiova, O.P. (2021). Zasoby ekspresii v anhlomovnomu naukovo-populiarnomu teksti y shliakhy yii vidtvorennia v ukrainskomovnomu perekladi. *Nova filolohiia*, 84. 32-37. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-84-4> [in Ukrainian]
6. Dehtiarova, H.S., Rudenko L.A. (2010). Teoretychni ta metodychni osnovy rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia: posib. *Pedahohichna dumka*. [in Ukrainian]

7. Denysenko, O.I. (2012). Rozvytok navychok komunikabelnosti u ditei doshkilnoho viku. ChOIPOPP ChOR. [in Ukrainian]
8. Filonenko, M.M. (2018). Psykholohiia spilkuвання. TsNL[in Ukrainian]
9. Havriushenko, V. (2021). Teoretychni osnovy doslidzhennia mizhosobystisnoi vzaiemodii v psykholohii. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Psykholohichni nauky, 11. 37-47. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2021.11.6> [in Ukrainian]
10. Haletskyi, S.M. (2019). Komunikatyvna kompetentnist maibutnikh vykladachiv inozemnykh mov yak predmet naukovykh doslidzhen. Innovatyka u vykhovanni, 9. 327-338. DOI: <https://doi.org/10.35619/iiu.v0i9.135> [in Ukrainian]
11. Hendrick, S.S., Dicke, A., Hendrick, C. (1998). The Relationship Assessment Scale. Journal of Social and Personal Relationships, 15(1). 137-142. DOI: <https://doi.org/10.1177/0265407598151009>
12. Hrubí, T.V., Kupchyshyna, V.Ch. (2024). Psykholohichni aspekty formuvannia zghurtovanosti pidrozdilu yak skladova yoho uspishnoho funktsionuvannia. Mater. III Vseukr. konf. «Aktualni pytannia zabezpechennia sluzhbovo-boiovoi diialnosti syl sektoru bezpeky i oborony», NADPSU. 334-336. <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4060/1/2.1.pdf> [in Ukrainian]
13. Kalmykova, L.O., Kalmykov, H.V., Kharchenko, N.V. (2024). Psykholohiia komunikatsii: naukovy poshuky, problemy i modeliuvannia. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia, 35(74). 30-35. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.2/06> [in Ukrainian]
14. Komar, T., Syniuk, V. (2024). Asertyvnist yak kliuchovyi faktor harmonizatsii vzaiemyn u sotsiumi. Naukovyi visnyk VABO. Serii: Pedahohika. Psykholohiia, 6. 36-43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.49.255845> [in Ukrainian]
15. Leonidov, O.S. (2013). Teoriia heneratyvnoi hramatyky v doslidzhenniakh Noama Khomskoho. Naukovy zapysky KDPU. Serii: Filolohichni nauky. KDPU, 118. 505-512. [in Ukrainian]
16. Mahdysiuk, L.I., Fedorenko R.P. (2020). Medyko-psykholohichne konsultuvannia: posib. Vezha-Druk. [in Ukrainian]
17. Makedonska, E.O. (2021). Komunikatyvni kompetentnosti yak psykholohichni chynnyky vpevnenosti u sobi v rannii doroslости. Int. Scien. Conf. «Innovative projects and programs on psychology, pedagogy and education»: conference proceedings. 8-11. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-173-2-1> [in Ukrainian]
18. Martyniuk, A. (2024). Utilesnenist movy: kontseptsii, protyrichchia i perspektyvy. Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina. Serii: Inozemna filolohiia, 100. 39-55. DOI: <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2024-100-04> [in Ukrainian]
19. Podoliak, N. (2021). Asertyvnist psykholoha yak umova efektyvnoho mizhosobystisnoho spilkuвання. Problema humanitarnykh nauk. Psykholohiia, 49. 72-84. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.49.255845> [in Ukrainian]
20. Pomytkina, L.V., Zlahodukh, V.V., Khimchenko, N.S., Pohorilska, N.I. (2010). Psykholohiia simi: posib. NAU-druk. [in Ukrainian]

21. Rogers, C. (1961). On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Constable.
22. Rudenok, A., Ilnytska, I. (2022). Problema dytiacho-batkivskykh vidnosyn u zarubizhnii i vitchyzniani psykhologii. Scientific Collection «InterConf», 131. 82-85. <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1586> [in Ukrainian]
23. Skolota, E.V. (2020). Asertyvnist yak skladnyk profesiinoho profilu maibutnoho psykhologa. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia, 31(70). 79-83. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2020.4/11>
24. Skrypachenko, T.V. (2024). Asertyvnist osobystosti: definitsii ta osoblyvosti. Psychological patterns of social processes and personality development in modern society: Scien. Monograph. 198-220. Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-481-8-12> [in Ukrainian]
25. Slovyk ukrainskoi movy: u 20 t. Naukova dumka. [in Ukrainian]
26. Shynkar, M.I. (2020). Problema asertyvnosti v suchasnomu suspilstvi. Visnyk NUOU. Seriia: Pytannia psykhologii, 54. 210-213. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-54-1-210-214> [in Ukrainian]
27. Vlasova, O.I. (2005). Pedahohichna psykholohiia: navch. posibnyk. Lybid. [in Ukrainian]
28. Yaroshchuk, N. (2021). Efektyvnist pedahohichnoi vzaiemodii v umovakh dystantsiinoho navchannia. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Psykholohichni nauky, 9. 277-282. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2021.9.35> [in Ukrainian]
29. Yermakova, S., Bairamova, O., Doshach, S. (2024). Psykholohiia mizhosobystisnykh vidnosyn: rol empatii ta spilkuвання. Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriia: Psykholohiia, 1(35). 511-521. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16\(34\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)) [in Ukrainian]
30. Zhuravska, L.M. (2006). Sotsialno-psykholohichni treninh: rozvytok yakosti osobystosti pratsivnykiv u sferi turyzmu: navch. posib. VD «Slovo». [in Ukrainian]

Отримано редакцією / Received: 27.06.25
Прорецензовано / Revised: 10.07.25
Схвалено до друку / Accepted: 15.07.25